

HAYVANCILIK TERİMLERİ İLE İLGİLİ BİR MAKALE VE BAZI KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIK TERİMLERİMİZ¹

Yrd. Doç. Dr. Nergis BİRAY²

Hayvancılık terimleri, başlı başına ele alınıp işlenmiş bir konu değildir. Türkiye Türkçesinde yapılmış belirli bir çalışma olmadığı gibi, Türkiye Türkçesi ağızlarındaki kullanışlar da tam olarak tesbit edilmemiştir. Bu terimlere, sadece ağızlar üzerinde yapılmış çalışmalarda ki derlemelerde rastlanmaktadır.

Türk insanının yazılı kaynaklarla da tesbit edebildiğimiz ilk dönemlerden itibaren hayvancılıkla uğraştığı malumdur. Hayvanlarla özellikle deve, at, küçükbaş ve büyükbaş hayvanlarla ilgili bu maceramız asırlardır devam etmektedir.

Küçükbaş hayvanların hayatımızdaki yeri sadece onları beslememiz; et, süt ve diğer ürünlerinden faydalanmamızla sınırlı değildir. Biz sevdiğimiz insanın gözlerini, “koyun gözlüm”³ diye nitelendiririz. Gözlerini kısararak bakan, açık renk gözlü insanlara “çepiş gözlü” deriz. İnatçı birine “Keçi gibi inadı var.” veya “Keçilik ediyor.” derken, sadece çenesinde sivri ve seyrek sakalı olanlara “keçi sakallı” veya biraz köse olanlara “teke sakallı”⁴ adını takıveririz. Burnu kemerli ve alnıyla aynı doğrultuda olan birine “koç burunlu” dediğimiz gibi, ya ilk çıkan dişe ya da yaşlı insanlarda çıkan dişe “kuzu dişi”⁵ adını veririz.

Yakışıklı, genç ve gürbüz delikanlılarımızın genel adı “koç yiğit”tir.

Delirmenin diğer adı “keçileri kaçırmak”tır.

Budala ve şaşkın bakışlar için “koyun bakışlı”; aptal ve ahklar için “koyun

dede”; başkasının sözünden çıkmayıp halim selim olanlar için “koyun gibi”⁶ benzetmeleri yapılır.

Bütün Türk topluluklarında bu tür benzetmeler yapılmaktadır.

Masum ve tecrübesiz insan, Türkiye’de olduğu gibi Azerbaycan’da da “körpe guzu”dur. Çocuklarımızı “kuzum”⁷, oğlağım, çepişim”⁸ diye severiz. Koç ayı, bütün Türklerde koç katımının yapıldığı ekim ayı sonları veya kasım ayıdır. Nakışlarımıza, işlemelerimize “goç” veya “koçboynuzu” adlarını koymuşuzdur.

Ne çok uzun ne de kısa ekinin boyu “goyun ayağı” şeklinde ifade edilir.

Kurban bayramının adı “davar bezeği” olur. “Davar düğünü” koyunların kuzulama mevsiminde yaşanan sevincin bayramıdır. Küçük, dar, toprak yol için patikadan çok “keçi yolu” veya “davar yolu” söyleyişini tercih ederiz.

Koyunlar, keçiler deyimlerimizde de canlı olarak kullanılmaktadır.

Bir şeyi anlamadan başını sallayarak tistik etmeyi, “Ahfeş’in keçisi gibi başını sallamak”⁹ deyişimi anlatırız. Kişiliğini saklayarak karşısındakini aldatmanın adı “kuzu postuna bürünmek”¹⁰ tir. Sessiz, sakin olmanın adı ise “kuzu kesilmek”¹¹ tir.

Çok saf, zararsız birini anlatırken “Koyun ağzından çöp almaz”¹² diye vasıflandırırız.

Kazaklarda “Koyun üzerine boztorgay yumurtlarsa”¹³ iyi şeyler olacak demektir.

Azeriler, itibar edilmeyen insan için, "goyunu gurda tapşırmaq"¹⁴ deyimini kullanırlar.

Kırgızlar sebepsiz yere suratı asılana: "Tekeni soyan (kesen) kim var?"¹⁵ (Yani, niye somurtuyorsun?) diye sorarlar.

Atasözlerinde de koyun, keçi, koç ve tekeler yerini almıştır.

"Bir esebin tabayın, ulaktay cerge çabayın."¹⁶ (Bir çaresini bulayım ve oğlak gibi yere çalayım.)

"İkki koçkarniñ başı bir kazanga sığmas."¹⁷ (İki koçun kellesi bir kazana sığmaz.)

"Geçä can gaygı, gassaba yağ."¹⁸ (Keçiye can kaygı, kasaba yağ.)

"Goça buynuz yük däldir."¹⁹

"İki goçuñ kellesi bir gazanda gaynamaz."²⁰

"Goç döyüşüne goç dözer."²¹

"Çobansız goyunu gurt gapar."²²

"Karaman'ın koyunu sonra çıkar oyunu."²³

"Çobana yağ kaygısı, keçiye can korkusu."²⁴

"Sakal ile olaydı kişi, keçiye danıştırlardı her işi."²⁵

"Öksüz kuzu, toklu (öveç) olmaz."²⁶

"Kurttan kuzu doğmaz, kerkenezden şahin."²⁷

"Koç olacak kuzuya bıçak atılmaz."²⁸

"Keçi kuyruk sallamadan teke yanaşmaz."²⁹

"Eşkiniñ quyuğu kökke, tüyenin quyuğu jerge."³⁰ (Keçinin quyuğu yukarıya, devenin quyuğu aşağıya doğrudur.)

"Qoşqar bolar qozımın, mañday jağı döñ bolar."³¹ (Koç olacak kuzunun alını çıkık olur.)

"Qoydan qalğan qozı qasırğa tap boladı."³² (Koyundan ayrılan kuzu kurda rastlar.)

"Eki qoşqardıñ bası bir qazanğa sıymas."³³

Böylesine hayatımıza girmiş, deyimlerimize, atasözlerimize yerleşmiş olan küçükbaş hayvanlar, yazımızın da asıl konusunu oluşturmaktadır. Geniş bir saha olduğu için hayvancılık terimleri içinden sadece küçükbaş hayvanlarla ilgili olanlar seçilmiştir. Onların genel adlandırmaları, bakımları, cinsleri, türleri ve yaşları konusundaki gruplandırmalar yanında, hayvanlara konulan işaretler de ele alınmıştır.

Önce, küçükbaş hayvanlar konusunda Mehmeddurdı SARIHANOV tarafından kaleme alınan "Türkmen Dilinde Dovardarçılık Leksikasının Tematik Topparları" adlı yazı Türkiye Türkçesine aktararak verilmiş; daha sonra tarihî ve bugünkü Türk lehçeleri ile Türkiye Türkçesi ağızlarındaki hayvancılık terimleri listeler halinde sıralanmış, sonuçta ortak ve farklı kullanışlar tesbit edilerek bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

"Türkmen Dilinde Davarcılıkla İlgili Terimlerin Temalarına Göre Sınıflandırılması

Hive hanı ve tarihçisi Ebulgazi Bahadır Han (1603-1664)'ın "Şecere-i Terâkime" adlı eserinde, "Oğuz Han'ın oğlu Kün Han'ın küçük kardeşleri ve oğullarına yer verdiğinin zikri" şeklinde bir bölüm var. Bu bölümde, Türkmen dilinin hayvancılık terimleri ile belli ölçüde alâkalı olan temalar, sistemli bir şekilde verilmiştir. Eserin bu bölümünü kısaltarak veriyoruz: "Altın çadırın baş köşesinde Kün Han oturdu. Bütün il büyükleri ittifaq kılıp koyunun başını, arkasını, kuyruk sokumunu ve bağrını sırtın üstünde bırakıp Kün Han'ın önüne koydular... Çadırın iç eşğinde Arkıl Hoca oturdu. Göğsünü onun önüne koydular. Sağ kol-

daki birinci çadıra Kün Han'ın büyük oğlu Kayı'yı oturtttular. Sağ aşıklı iliği pay verdiler... İkinci çadıra Alka Evli'yi oturtttular. Sağ kol iliğini pay verdiler... Üçüncü çadıra Ay Han'ın büyük oğlu Yazır'ı oturtttular, sağ yanbaşı pay verdiler... Dördüncü çadıra Dodurga'yı oturtttular. Sağ uyluk başını (omasını, kalçasını) verdiler... Beşinci çadıra Yıldız Han'ın büyük oğlu Avşar'ı oturtttular. Sağ uyluğu pay verdiler... Altıncı çadıra Bekdili'yi oturtttular, sağ sırtı pay verdiler.

Sol yandaki birinci çadıra Han'ın büyük oğlu Bayındır'ı oturtttular. Sağ uyluğu pay verdiler... İkinci çadıra Çavuldur'u oturtttular. Sol yanbaşı pay verdiler... Üçüncü çadıra Kök³⁴ Han'ın büyük oğlu Salur'u oturtttular. Sol aşıklı iliği pay verdiler... Dördüncü çadıra Alayuntlu'yu oturtttular. Sol uyluk başını pay verdiler... Beşinci çadıra Teñiz'in büyük oğlu İğdir'i oturtttular. Sol kol iliğini pay verdiler... Altıncı çadıra Ivan'ı³⁵ oturtttular; sol sırtı pay verdiler.³⁶

Bu yazıda, pişirilmiş bir koyunun paylaşılması anlatılmış ve hayvanın beden parçaları belirtilmiştir.

Türkmen halkının asırlardır meşgul olduğu hayvancılıkla ilgili terimler, koyunun beden parçalarını içine alan temalar bölümüne de sahip. Bu iş sahası, Türkmen medeniyetine, düşüncesine, hayatına da köklü bir şekilde yerleşmiştir. Aşağıda verilecek olan örnekler de bunu desteklemektedir.

Yer ve yurt adlarında: Gärce, Goyunguyma, Goyunguyı, Goyungum, Goyungırlan, Goyundepe, Goyunyolu, Goyuncıyap (yap: ark, su yolu), Goyunsürülen, Goç, Geçiböken (böken: geçen), Geçigale, Geçigıran, Geçisaklayan, Geçisuvlat (suvla: sula-), Guzubay, Oğlakkır, Oğlakdağ, Oğlakdepe, Oğlakşor (şor: tuzlu, toprağı tuzlu yer), Depelice, Maşalca vs...

Bitki adlarında: guzugulak, itburun, itüzüm, tekesakal, geçigıran vs...

İnsan Adlarında: Koyunlu, Koyuncu, Kuzulu, Kuzucu, Keçili, Koşlu (koçlu), Tekeli, Oğlak, Koçmurat, Koçmehmet, Koçberdi, Koçbakar, Koçkarberdi, Kuzubay, Kuzuberdi, vs...

Halıcılık ve el işlerinde: koçak, koçboynuz, boynuz vs...

Seslenişlerde: kuzum, oğlağım, toklum (toklu: bir yaşını dolduran kuzu).

Ata sözlerinde: Mal bakana bakar. / Babadan gören sövüş soyar, anneden gören sofraya yayar³⁷. / Zengini mal basar, garibi gam. / Oğlak kuzumun otlağı (mera) olacağına, oğlan uşağımın otlağı olsun. / Oğlun olursa koyun baktır, insan olur; çok baktırma, az baktır, nadan olur. / vs.

Türkmen Türkçesindeki, hayvancılıkla ilgili terimleri birkaç temaya ayırıp gruplamak mümkündür.

Hayvanın Türünü Anlatan Kelimeler

Türkmen Türkçesinde en çok koyunun türünü belirten kelimelere rastlanır. Türkmenî Koyun: Oldukça enli koyun türünün adı. Kazakî Koyun: Kuyruğu büyük olan koyun türünün adı. Kürdî Koyun: Kuyruğu toplu (top gibi) olan koyun türünün adı. Yomut Koyunu: Batı bölgelerinde beslenen koyun türünün adı. Göklen Koyunu: Doğu ve Batı bölgelerinde yetiştirilen farklı bir koyun türünün adı. Karaköli Koyun: Kuyruğu çıkıntılı ve uzun bir koyun türünün adı. vs...

Keçilerin türü ile ilgili kelimeleri, temalar halinde sistemleştirme bu kadar gelişmemiştir. Beyaz, bol yünlü derisi sebebiyle son devirlerde beslenmeye başlanan Angor (Ankara) keçisine "Şempa", "saf beyaz keçi" de diyorlar. Bu keçilerin yetiştirildiği bölgelerde, önceden beri beslenmekte olan keçi türüne "Türkmenî keçi" adı veriliyor.

Hayvanın Yaşını Anlatan Kelimelerle İlgili Bölüm

Hayvancılık ve zooloji terimleriyle ilgili bazı eserlerde, yaş ve cins farklılıklarını gösteren sözler terim ve manaca benzerlik açısından birleştiriliyor. Türkmen Türkçesindeki terimler, bu konuda kendine has bir sistemi de ortaya koyuyor. Koyunun yaşını anlatan kelimeler: Guzı: Koyunun yeni doğmuş yavrusu. Toklu: Yaz kırkımdan sonra kuzuya verilen ad. İşek: Bir yaşındaki koyun. Öveç: İki yaşındaki koyun. Goyun: Üç yaşındaki koyun. Bunların dışında bu sıralamaya ait Mañ: dört yaşındaki koyun. Mañramaz: beş yaşındaki koyun. Mälemez: altı yaşındaki koyun. Çäremez: yedi yaşındaki koyun. İñramaz: sekiz yaşındaki koyun. Garrı goyun: yaşlı koyun gibi terimleri göstermek mümkündür. Keçinin yaşını anlatan sözlere, oğlak, çepiş: altı on bir ay arasında olan henüz yaşını doldurmamış oğlak. Dog: henüz yavrulamamış, bir yaşla iki yaş arasındaki genç keçi. Geçi: keçi. Garrı geçi: Yaşlı keçi, gibi terimler örnek gösterilebilir. İlk üç adın verilmesi koyundaki gibidir. Ama keçi türü için koyunlardaki “öveç” sözünü karşılayacak bir kelime yoktur. Zaman zaman “mañ, mañramaz” adları keçilerin yaşı için de kullanılır.

Hayvanın yaşını anlatmak için bir kural vardır. Yukarıda verilen kelimeler, nasıl hayvanın biyolojik yaşını gösteriyorsa; şimdi vereceğimiz kelimeler de onun biyolojik aktiflik derecesini göstermektedir. Bunun içinse bir tane kuzulayan koyun/keçi; iki tane kuzulayan koyun/keçi vs. adlar kullanılır. Hayvan ne kadar kuzulamışsa o kadar güçten düşmüş kabul edilir.

Hayvanın Cinsini Anlatan Kelimeler

Bilindiği gibi, Türk dillerinde yaş anlatmak için esasen sentaks yolu kulla-

nılır. Koyun-koç, keçi-teke gibi çiftlerden başka, tek kelimeli sözlerin kullanımına rastlamak zor. Koyunda: urkaçı (dişi) kuzu / toklu / işek / öveç / koyun; Keçide: urkaçı (dişi) oğlak / çebiş. İğdiş edilen (enenen) hayvanın isimlendirilişi: Erkek kuzu: İğdiş edilen ya da edilmeyen kuzunun adı. Erkek toklu / işek / öveç / koyun. Erkek oğlak: İğdiş edilen ya da edilmeyen oğlağın adı. Erkek çebiş: İğdiş edilen oğlak. İşek erkek: bir yaşındaki iğdiş edilen keçi. Öveç erkek: öveç yaşındaki (2) erkek. Erkek: Keçi yaşındaki iğdiş edilmiş mal. Damızlık için kullanılan hayvanların adlandırılışı: toklu, koç, işek koç, öveç koç, koç. Mañ koç bırakılmaz, çünkü bu durumda koç nesline yoldaş olmak ister; çebişçer teke, işek teke, öveç teke, teke.

Bununla beraber, hayvancılıkla ilgili terimlerden yaş ve cinsle ilgili olanlarının kendi aralarında benzerlikleri olduğu gibi farkları da vardır. Keçilerin cinsini anlatan kelimeler, koyunlara ait terimlerden alınmıştır. Toklu, işek, öveç kelimeleri cinsle ilgili olmayıp yaşı belirtmek için kullanılmıştır. Bunun yanında çebiş, dog kelimeleri cinsi belirtirler. Çebiş teke, dog teke gibi bir adlandırılışın olmayışı da bunu tasdiklemektedir.

Hayvancılıkla İlgili Kelimeler

bakmak (yetiştirmek; beslemek, bakmak), öri (otlak, yayla, mera), yaylım (yayla), şam (akşam yemi), sürüm (çiftleşmek, yayılmak), çekene (ayrı ayrı köylerin birer ikişer davarının toplanıp bakıldığı sürü).

Vasıflandırma İle İlgili Sistem

Ak koyun, ak keçi, kara koyun, kara keçi, goñur³⁸ koyun, maşal³⁹, toklu, kızıl işek, böğrü çakmaklı⁴⁰ keçi vs...

Huyla İlgili Adlandırma

Çetnev⁴¹ koyun, bagrov⁴² toklu, ikinci keçi, asılagan⁴³ işek vb.

Oğlak - Kuzu Almak

Koç koyvermek, koç saylamak, koç gövkleme, ir boğaz koyun, giç boğaz koyun, yataklamak, yalkı, ikiz, üçüz, dördüz, beşiz, vs.ç

Bir İşaret, İz Koyup Belirlemek

alık, tagma, tutar kulak, daş kulak, daşının ardi oyuk vs.

Türkmen Türkçesindeki hayvancılık terimlerinin içine, hayvan beslemek ve bakmakla ilgili terimler de girer. Terimlerin bir bölümünün sistematik açıdan görünüşüne bakarak, Türkmen Türkçesinde bu temaya göre yapılan bölümlemenin oldukça geliştiğini söylemek mümkündür. Hayvancılık terimlerinin Türkmen Türkçesi içerisinde tuttuğu yer de verilen örneklerden anlaşılmaktadır.”

M. Sarıhanov'un, "Türkmen Dilinde Davardarçılık Leksikasının Tematik Topparları" adlı bu yazısında geçen küçük baş hayvanlarla ilgili kelimelerin özellikle de cins, yaş, tür, işaretler ve hayvanların vasıflarına göre ayrılışını ifade eden adlandırmaların diğer Türk topluluklarında ve Anadolu'da da aynı olup olmadığını araştırmak gerektiği düşüncesinden hareketle, Orhun Türkçesi'nden bugüne kadarki bazı eserlerde ve bugünkü lehçelerin sözlükleri ile Türkiye Türkçesi'nin ağızları üzerinde yapılmış olan bazı çalışmalarda verilmiş olan kelimeler ve anlamları tesbit edilmiş; Öncelikle bu kelimeler ve anlamları aşağıda verilmiştir.

Eski Türkçenin Grameri'ndeki küçükbaş hayvanlarla ilgili kelimeler :

agına- / agna- : Ağnamak, debelenmek, yuvarlanmak. (259)

açkü : Keçi.. (263)

ärkäk, irkäk : Erkek. (264)

qışlag : Kışlak. (280)

qon / qoy / qony : Koyun. (282)

qozı : Kuzu. (282)

qudruq : kuyruk. (284)

müñüz / miñiz / müyüz : Boynuz. (287)

ögür : Sürü, hara. (290)

sämiz : Semiz. (294)

sämrit- : Semirtmek. (294)

sürüg : Sürü. (295)

tamğa / tamqa : Mühür, damga,...(296)

tawar / twar / twâr : Mal, mülk, darvar. (297)

tişi : dişi. (297)

yayıl- : Dağıtılmak, yayılmak. (310)

yaylag : Yayla. (310)

yazı : Ova, düzlük. (310)

Maytrısimit'teki (Uygur T.) küçükbaş hayvanlarla ilgili kelimeler:

erkeç : Genç teke. (387)

irk : Koyun. (397)

qoç : Koç. (413)

qoyun : Koyun. (415) bk. qoyn.

quzi : Kuzu. (423)

oglaq : Oğlak. (436)

süs- : Süsmek. (463)

tamga : Damga, mühür. (466)

tavar : Mal. (469)

teke : Teke. (472)

yay- : Yayılmak. (506)

yazı : Ova, düz yer. (506)

Divânü Lûgati't-Türk'teki küçükbaş hayvanlarla ilgili kelimeler:

agıl : Ağıl, koyun yatağı (Oğuzlarca), koyun pislği. (9)

agna- : -Hayvanlar- Yatıp debelenmek; kekemeleşmek, dili tutulmak. (avna- / agına-) (11)

agnat- : -Hayvanları- Yatırıp debelendirmek; dili buruşturmak, dili ağırlaştırmak. (11)

aguç: Ağız, memeli hayvanların doğurduğu zaman verdiği ilk süt. aguz

(Rad. Çağ.); ûz (Kaz.); uwuz (Kr.); aguz (İd). (13)

aqur : Ahır. (17)

arıgla- : İğdiş etmek; bir şey içinden iyisini seçmek ve toplamak (arûğla-) (32)

arıt- : Taşağı çıkarmak, iğdiş etmek; çocuğu sünnet etmek; erkekleşmek. (eret- / eredh-) (34)

arsalık : Hem erkekliği hem dişiliği olan bir hayvan, aslık. (36)

azma : Aşamayan koç. (57)

baklan kuzu : Taze ve semiz kuzu. (63)

başıl koy : Tepesinde beyazı bulunan koyun. (74)

beçel : İğdiş edilmiş at ve başka hayvanlar. (77)

boymul : Boynunda beyazlık olan hayvan, moymul (105)

çat- : Kuzuyu koyuna kat- (137)

çepiş : Altı aylık keçi yavrusu, çepiç. (141)

çepişlen- : Çepiç ol-, çepiç haline gelmek. (141)

eçkü : Keçi (keçi - eçki - eşki) (167)

éne- : Kulaktan bir parçasını keserek imlemek. (182)

énet- : Kulaktan bir parçasını keserek imletmek. (182)

erkeç : Erkeç, genç teke. (190)

erkek : Her hayvanın erkeği. (190)

irk : Dört yaşına girmek üzere bulunan koyun. (irik) (234)

kaşga koy : Başı ak, başka yerleri kara olan koyun. (277)

keçi : Keçi (eçkü) (290)

koç : Koç (bk. Koçnğar) (337)

koçnğar : Koç (koç, koçkar, koçkor, kuça, kuçka, kuçkar, koçungar) (337)

kon : Koyun (Arguca) bk. Koy. (342)

konğur / konğır : Kestane rengi. (344)

koy : Koyun (kon, koyun) (351)

köğ : Koç veya başka hayvanların kışa yakın aşması. (365)

kudruk / kudhruk / kuduruk / kudhuruk : Kuyruk. (373)

kuzı : Kuzu (kuzu, kozi, koza) (391)

man yaşlığ koy : Dört yaşını geçen koyun - yalnız koyun için- (406, 756)

müngüz : Boynuz. (müngüs, mügüz, müyüz, muyuz) (417)

müngüzlen- : Boynuzu çıkmak, boynuzlanmak. (418)

oglak : Oğlak (ogulak = oğlak) (422-423)

otgar- : Otlat- (444)

otla- : Otlak- (445)

ögür : Koyun, geyik, bağırtlak kuşu, deve, cariyeye gibi şeylerin toplu bir halde bulunması, bunların sürüsü, bölük. (ügür, ûr) (452)

sağıl- : Sağılmak. (480)

sağım : Sağış, sağım. (481)

sagin : Sağmal. (481)

saglık : Dişi koyun; sağmal, sağılan hayvan. (sağlığ, sağlıg) (481)

sakar koy / sokar koy : Boynuzsuz koyun. (529)

semiz / semüz / semis : Semiz. (504)

semri- : Semirmek, yağlanmak. (semir-) (504)

semriş- : Semizleşmek. (504)

semrit- : Semirtmek. (504)

sogul- : Süt çekilmek, azalmak. (526)

sögüş / söküş : Kebap etmeye yarar oğlak veya kuzu. (532)

suwgar- : Sula-, su ver-. (suwrar- / sugar-) (545)

suwlağ : Hayvan sulanacak yer, yal. (546)

sürüğ : Sürü (sürük / sürü) (552)

süsegen / süsgen : Çok süsen. (553)

süs- : Süsmek. (553)

tamga : Damga....(567)

targıl : -Attan başka her hayvan için- alaca. (577)

tawar : Mal, mülk, eşya. (tavar). (586)

teke : Teke; boynuzundan yay yapılan erkek geyik. (595)

tışı : Dişi, her hayvanın dişisi; kaddın. (tişi) (618,627)

tişek: Şişek, iki yaşını bitirerek üçüne basmış olan koyun. (626)

tok : Boynuzsuz hayvan. (633)

tok yılki : Boynuzsuz hayvan. (633)

toklu : Toklu, altı aylık kuzu. (tokli / toklu) (634)

tülek(ğ) : Dört ayaklı hayvanların tüylerini atıp döktükleri sıra; koyun kırkımı. (669)

tüle- : Döllemek, kuzulamak. (Oğuzca) bk. töle-. (669)

tület- : Kuzulatmak, doğurtmak. (Oğuzca) (669)

yamraş- : Kuzular anaları ile karış-. (739)

yaylağ : Yayla, yaylak, yazlanan yer. (764)

yazı : Kır, ova, boş ve açık yer, boşluk, açıklık, alan. (765)

Kutadgu Bilig'deki küçükbaş hayvanlarla ilgili kelimeler :

agina- : Debelenmek. (9)

aqur : Ahır. (14)

erkeç : Genç teke (158)

erkek : Erkek (158)

iğdişi : Hayvan yetiştirici. (189)

qoy : Koyun (273)

qoyçı : Çoban (273)

qozı : Kuzu (273)

qudruq : Kuyruk. (265 / 289)

quzi : Kuzu (296)

kütçi : Çoban (303)

mal : Mal. (307)

oglaq : Oğlak (333)

semiz : Semiz, kuvvetli.(386)

semri- : Semirmek, yağlanmak. (386)

sürüg : Sürü. (412)

tamga : Damga, mühür (420)

tavar : Davar, mal, eşya. (429)

tişi : Dişi. (453)

toqlı : Toklu, altı aylık kuzu. (458)

ügür: Sürü (504)

yadıl- / yayıl- : yayılmak. (512 / 533)

yazı : Kır, ova. (534)

Kıyasü'l-Enbiyâ'daki küçükbaş hayvanlarla ilgili kelimeler :

agna- : Yatıp debelenmek. (11)

âhûr : Ahır, dam. (13)

asra- : Besleyip büyütme. (37)

baq- : Bakmak, besleyip büyütme. (70)

baqlan qozı : Yeni doğmuş, semiz kuzu. (71)

dişi : dişi. (171)

eçkü / ekçi : Keçi. (176 / 180)

erkek : Erkek. (209)

qoç : Koç. (366)

qoçqar : bk. qoç. (367)

qoy : Koyun. (375)

qoyçı : Çoban, koyun besleyen. (377)

qozı : Kuzu. (377)

qudruq / quyruq : Kuyruk. (396 / 405)

moynuz / müñüz / muynuz : Boynuz. (443 / 455 / 451)

oglaq : Oğlak. (471)

otlag : Otlak. (499)

otla- : Otlamak. (499)

sagın : Sağma. (530)

saglıq : Dişi koyun, sağmal. (530)

sag- : (Süt) Sağmak. (530)

semi/tüz : Semiz. (544)

semri- : Semirmek, yağlanmak. (544)

semür- : bk. semri- (544)

siçek : Şişek, iki yaşında koyun. (558)

sula- : Sulamak, su vermek. (573)

suwlag / sulag : Sulak, sulanılan yer. (576)

sürüg : Sürü. (578)

süs- : Süsmek. (578)

sütlüg : Süt sağılan, sağmal. (579)

tamğa : Damga, mühür. (593)
tişi : Dişi. (638)
towar : Davar, mal mülk. (643)
yayıl- : Yayılmak, dağılmak. (719)
yazı : Ova, yazı, kır. (719)
yazıl- : yayılmak. (719)

Nehcü'l- Ferâdis'teki küçükbaş hayvanlarla ilgili kelimeler :

agna- : Ağnamak, debelenmek. (8)
çübân : Çoban. (105)
erkek : Erkek. (136)
çoçqar : Koç. (252)
qoy : Koyun. (252)
qoylug : Koyun sahibi. (258)
qoymat : Çoban. (258)
qozı : Kuzu. (258)
qudruq : Kuyruk. (265)
moynuzlug : Boynuzlu . (293)
oqlaq : Oğlak. (318)
otlag : Otlak. (333)
otla- : Otlamak. (333)
saglıq : Dişi koyun, sağmal. (356)
sagmaq : (süt) Sağmak. (356)
semrü- : Semizleşmek. (365)
semüz : Semiz. (365)
suwar- : sulamak. (384)
suvgar- : bk. suwar-. (384)
sürüg : Sürü. (385)
tişi : Dişi. (428)
yayıl- : Yayılmak. (476)
yay- : Yaymak, sermek, açmak. (476)

Lugat-ı Çağatay ve Abuşka'daki küçükbaş hayvanlarla ilgili kelimeler:

qoy : Koyuna dirler. (A. 339-17)
: Koyun. (L.Ç. 242)
quzı : Koyun yavrusu, kuzu, toklu. (L.Ç. 236)

Dede Korkut'taki küçükbaş hayvanlarla ilgili kelimeler :

ağayıl : Ağıl, hayvan ağılı (koyun sürüsü ?) (5)

ağıl : Ağıl. (5)
aşıl- : (Erkek hayvan) Dişiyle çiftleşmek. (21)
boğaz : Gebe hayvan, hayvanın gebeliği. (55)
buynuz : Boynuz. (63)
çoban : Çoban. (75)
dişi : Dişi. (93)
irkeç : Erkeç, erkek keçi, teke, koyun sürüsünün başında giden erkek keçi. (153)
kiçi : Keçi. (203)
qoç : Koç. (187)
qoñur : Kestane rengi, koyu kızıl, yağız al. (189)
qoyun : Koyun (hayvan). (192)
quyruq : Kuyruk. (197)
quzı / quzu : Kuzu. (197)
mal : Mal. (210)
mañır- : Melemek, bağırmaq (koyun, kuzu, inek v.s.) (211)
otlaq : Otlak. (238)
otla- : Otlamak. (238)
otlan- : bk. otla-. (238)
ögeç : Ögeç, iki yaşına girmiş koyun. (241)
sağ- : Sağmak. (255)
saqar : Alnında uğursuzluk nişanı olan hayvan. (256)
semüz : Semiz, besli, yağlı, etli, etli canlı. (263)
sürı : Sürü. (276)
süsegen : Çok süsen, çok boynuzlayan, süsücü hayvan. (276)
süs- : boynuzlamak. (276) (süsil- / süsiş-)
şişlik : Etlik koyun, şiş kebabı yapılacak koyun, şişek. (279)
teke : Teke, erkek keçi. (288)
toqlı : Toklu, bir yaşında kuzu. (290)
yayıl- : Yayılmak. (325)
yayla : Yayla. (325)
yaylaq : Yazı geçirmeğe mahsus yüksek yer, yazın yayla olarak kullanılan dağ, yayla. (325)

yaylım : Otlak, hayvan sürüsünün otlamak için yayıldığı yer. (325)

yazı / yazu : Ova, sahra, kır, yaban yer. (326)

Türk Kültür Tarihine Girişteki küçükbaş hayvanlarla ilgili kelimeler:

ağıl : Köylünün hayvanlarının bulunduğu yer. (I. C./313)

ağız / ağuz / avuz : Yeni doğuran memeli hayvanların verdikleri ilk süt. (IV.C./8-9)

etlik koy : Kesilmek için hazırlanmış koyun. (III.C./337)

koç katımı / koç salımı : Koçları sürüye katmak. (30 Ekim) (I.C./87)

koycu / koyçı : Koyun çobanı. (I.C./31)

koyun : Koyun. (51, 117, 172,395)

oğlak : Keçi yavrusu. (IV.C./198)

oğlak kıran : (Anadolu'da) Her mevsim ve hatta her ay esen kara yel. (II.C./457)

otalak / otluk : Hayvan yemliği. (I.C./27)

örü / örüs : (Anadolu'da) Otlak. (I.C./27)

örüş : (Orta Asya Türk Lehçelerinde) Köyün veya avlunun hemen yakınındaki otlak. (I.C./27)

sağış / sağım : Sağma işi. (IV.C./7)

semiz / semir : Yağlı. (semir-, semri-, semrit-, semriş-) (IV.C./16)

sürü : Hayvan topluluğu. (I.C./29)

süt kuzusu : Emlik. (IV.C./8)

yaygan : (Kütahya ve yöresinde) Otlak, çayır. (II.C./383)

yaylak / yayla : Hayvanların otladığı yüksek yerler ve dağlar. (I.C. / 23)

Türkçe Sözlük'teki küçükbaş hayvanlarla ilgili kelimeler:

ağıl : Koyun ve keçi sürülerinin gecelediği, çit ve duvarla çevrili yer. (21)

ağız : II. Yeni doğmuş memelilerin ilk sütü. (27)

ağnamak : (Hayvan) Yere yatıp yuvarlanmak. (28)

akıtma : Hayvanların, özellikle atların alınlarında bulunan ve burunlarına doğru uzanan beyaz leke. (37)

aşım : Erkek hayvanın dişisiyle çiftleşmesi. (97)

bakmak : Beslemek. (134)

boynuz : Bazı hayvanların başında bulunan, tırnaksı bir maddeden, uzun, kıvrık veya çatalı koruma organı. (216)

boynuzlamak : (Hayvan) Boynuzu ile vurmak, süsmek. (216)

boynuzlu : Boynuzu olan (hayvan). (216)

boynuzsuz : Boynuzu olmayan. (216)

çebic : Bir yaşındaki keçi yavrusu. (286)

çiftleşmek : Erkek ve dişi hayvan veya bitki hücreleri döllenmek için bir araya gelmek. (309)

çoban : Davar, koyun, keçi, sığır, manda sürülerini güdüp otlatan kimse. (316)

dam : hlk. Ahır. (335)

damga : Bir şeyin üzerine bir nişan, bir işaret basmak. (336)

davar : Koyun veya keçi sürüsü; koyun ve keçiye verilen ortak ad. (341)

dişi : Dişi. (384)

en : II. hlk. Hayvanlara veya eşyaya vurulan damga, işaret. (456)

enemek : İğdiş etmek, hadım etmek. (enenme, enen-) (457)

erkeç : Erkek keçi. (463)

erkek : İnsan, hayvan ve bitkilerin dişiyi dölleyecek cinsten olanı. (463)

etlik : hlk. Kış için etinden kıyma, kavurma, pastırma ve sucuk yapılan semiz hayvan. (476)

karaman : Orta Anadolu'da yetiştirilen kuyruğu iri ve yağlı bir tür koyun. (793)

kara yaka : Doğu Karadeniz kıyı bölgesinde yetişen, uzun kuyruklu, beyaz renkli koyun türü. (796)

keçi : 1. Geviş getirenlerden, eti, sütü, derisi ve kılı için yetiştirilen memeli, evcil hayvan. 2. Bu hayvanın dişisi. (828)

koç : Damızlık erkek koyun. (882)

koç katımı: Koçların güzün çiftleşmek için koyunların arasına katılması, bu işin yapıldığı mevsim. (882)

koçkar : Dövüş için yetiştirilmiş iri koç. (882)

koçlanmak : Gelişerek koç durumuna gelmek. (882)

koçsamak : (Dişi koyun) Koç istemek. (882)

kom : hlk. Ağıl, davar ağılı. (889)

konur (koyun) : Esmer, açık kestane rengine olan. (895)

koyun : Geviş getirenlerden, eti, sütü, yapağısı ve derisi için yetiştirilen evcil hayvan. (905)

koyuncu : Koyun besleyen veya alıp satan kimse. (905)

kuyruk : 1. Kuyruk. 2. Koyunun bazı türlerinde eritilerek yağı alınan uzantısı. (941)

kuzu : Koyun yavrusu. (942)

kuzulamak : (Koyun) Yavrulamak (943)

küçük baş : Kasaplık hayvanlardan koyun ve keçiye verilen ortak ad. (944)

melemek : (Koyun veya keçi) Bağırarak. (1003)

mera : Çayırılık, otlak. (1007)

merinos : Uzun, çok ince, beyaz ve bol tüylü yapağısından dokumacılıkta yararlanılan bir koyun cinsi. (1010)

oğlak: Keçi yavrusu. (1100)

otarmak : hlk. Otlatmak. (1120)

otlak : Hayvan otlatılan yer, salmalık, yayla, mera. (1121)

otlama : Otlamak işi. (1121)

otlamak : (Hayvan) Dolaşarak yerdeki ot, çimen, yaprak v.b. yemek. (1121)

otlatmak : bk. otlamak. (1121)

otluk : Otu bol olan yer. (1121)

örü : Otlak. (1143)

örüm : hlk. Sürünün gece veya sabaha karşı otlaması. (1143)

öveç : İki, üç yaşındaki erkek koyun. (1145)

sağlamak : Sağmak işine konu olmak. (1242)

sağım : 1. Sağmak işi. 2. Süt veren hayvan. (1242)

sağımlı : Süt veren, sağmal. (1242)

sağımlık : Sağılmak için beslenen (hayvan). (1242)

sağmak : Memeyi parmaklar arasında sıkarak sütünü akıtmak. (1243)

sağmal : Süt veren, sağılan, sağımlı. (1243)

semirmek : Besili, yağlı bir duruma gelmek, semizlemek, şişmanlamak. (1279)

semiz : Eti, yağı çok olan, tavlı. (1279)

semizlemek : Semiz duruma gelmek, semirmek. (1279)

soğulmak : hlk. Suyu ve sütü çekilerek pörsümek. (1321)

sulamak : Hayvana su vermek, suvarmak. (1346)

suvarmak : (Hayvana) Su vermek, su içirmek. (1351)

suvat : Hayvan suvaracak yer. (1351)

sürmek : Önüne katıp götürmek. (1357)

sürü : Evcil hayvanlar topluluğu. (1359)

süsmek : (Boynuzlu hayvan) Boynuzu ile vurmak, tos vurmak. (1361)

süt kuzusu : Henüz meme emen kuzu. (1361)

şişek : hlk. 1. Bir veya iki yaş arasında koyun. 2. Kuzulama dönemine girmiş veya doğurmuş koyun. (1388)

teke : Keçinin erkeği. (1440)

toklu : Koyun yavrusu. Bir yıllık kuzu. (1480)

yayılmak : Yaymak işine konu olmak. (1610)

yayla : Dağlık, yüksek bölgelerde, kışın hayat şartları güç olduğu için boş bırakılan, yazınsa havası iyi ve serin olan, hayvan otlatma veya dinlenme yeri. (1610)

yaylak : Hayvanların yayılıp otlatılmasına uygun yer, otlak. (1610)

yaylım : 2.hlk. Yaylak, otlak. (1611)

yaymak : Otlatmak. (1611)

yazı : II. hlk. Yaylak, otlak. (1612)

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü'ndeki küçükbaş hayvanlarla ilgili kelimeler :

Türkiye Türkçesi: ağıl

Azerbaycan T.: ağıl

Başkurt T. : abzar

Kazak T.: kora, avla

Kırgız T.: ağıl, malkana

Özbek T.: malhanā, ağıl, qorā

Tatar T.: abzar

Türkmen T.: âğıl

Uygur T.: eğıl, kora, kotan (8-9)

Türkiye Türkçesi: boynuz

Azerbaycan T.: buynuz

Başkurt T.: mögöz

Kazak T.: müyiz

Kırgız T.: müyüz

Özbek T.: şah, mügüz

Tatar T.: mögiz

Türkmen T.: buynuz, şah

Uygur T.: müngüz (78-79)

Türkiye Türkçesi: çoban

Azerbaycan T.: çoban

Başkurt T.: çaban, harık kötövisi

Kazak T.: şopan, kayşı

Kırgız T.: koyçu, çaban

Özbek T.: çoban

Tatar T.: çaban, sarık kötüçisi

Türkmen T.: çoban

Uygur T. : çoban, koyçı (136-137)

Türkiye Türkçesi: damızlık

Azerbaycan T.: damazlıg

Başkurt T. : tokom malı

Kazak T.: tekti / asıl tekti

Kırgız T.: asıl tukum

Özbek T.:nesidar / zatli

Tatar T.: nāsıl ügizi

Türkmen T.: tohumlık māl / hövür

Uygur T.: nāsıl / āsil tuhum (148-

149)

Türkiye Türkçesi: davar

Azerbaycan T.: davar

Başkurt T. : mal-tıvar / tirlik

Kazak T.: uvak mal

Kırgız T.: candık / koy-eçki

Özbek T.:uşak mal

Tatar T.: tirlik / mal - tuar / mal

Türkmen T.: dovar

Uygur T.: çarvā / koy-öşkā (150-

151)

Türkiye Türkçesi: dişi

Azerbaycan T.: dişi

Başkurt T. : inā / orğası

Kazak T.: urğası

Kırgız T.: urğâcı

Özbek T.:urgaçi

Tatar T.: ana / tişi / savlık

Türkmen T.: urkaçı

Uygur T.: çışı / tişi (176 - 177)

Türkiye Türkçesi: iğdiş

Azerbaycan T.: ahtalanmış

Başkurt T. : biskān alaşa / bisilgān

Kazak T.: azban

Kırgız T.: biçilgān / aktakgān

Özbek T.:biçilgān / ahta

Tatar T.: piçkān alaşa / piçilgān

Türkmen T.: aġta yabı

Uygur T.: piçilgān / ahta (370- 371)

Türkiye Türkçesi: keçi

Azerbaycan T.: keçi

Başkurt T. : kākā

Kazak T.: eşki	Başkurt T.: vak mal
Kırgız T.: eçki	Kazak T.: usak tülük, usak mal
Özbek T.:eçki	Kırgız T.: candık, candık mal
Tatar T.: kâzâ, kâcâ	Özbek T.: uşak mal
Türkmen T.: geçi	Tatar T.: vak mal
Uygur T.: öçkâ (462- 463)	Türkmen T.: ovnuk mâl, davar
Türkiye Türkçesi: <u>koç</u>	Uygur T.: uşşak mal (526-527)
Azerbaycan T.: goç	Türkiye Türkçesi: <u>mera</u>
Başkurt T. : tākā, harık tākāhi	Azerbaycan T.: otlag
Kazak T.: koşkar	Başkurt T. : yäyläv / tapam / utlavık
Kırgız T.: koçkor	Kazak T.: jayılım / öris
Özbek T.: koçkar	Kırgız T.: ottook
Tatar T.: tākā, sarık tākāsi	Özbek T.: otlak / yäylak
Türkmen T.: goç	Tatar T.: cäyläv / utlavık / bolın
Uygur T.: koçkar (490-491)	Türkmen T.: ööri
Türkiye Türkçesi: <u>koyun</u>	Uygur T.: otlak / yaylak (578-579)
Azerbaycan T.: goyun	Türkiye Türkçesi: <u>oğlak</u>
Başkurt T. : kuyın, harık (bärän)	Azerbaycan T.: oğlag
Kazak T.: koy, savlık	Başkurt T. : kâzâ bäräsi, atämbäy,
Kırgız T.: koy	ıllak
Özbek T.: koy	Kazak T.: lak
Tatar T.: sarık (bärän, savlık)	Kırgız T.: ulak
Türkmen T.: goyun	Özbek T.: ulak
Uygur T.: koy (504-505)	Tatar T.: kâzâ bäräni
Türkiye Türkçesi: <u>kuyruk</u>	Türkmen T.: ovlak
Azerbaycan T.: guyrug	Uygur T.: oğlak (656-657)
Başkurt T. : koyorok	Türkiye Türkçesi: <u>otlak</u>
Kazak T.: kuyruk	Azerbaycan T.: otlag
Kırgız T.: kuyruk	Başkurt T. : kötövlük, utlavık, üriş
Özbek T.: kuyruk	Kazak T.: cayılım, öris, cayılıs
Tatar T.: koyrık	Kırgız T.: ottök
Türkmen T.: guyruk	Özbek T.: otlak
Uygur T.: kuyruk (524-525)	Tatar T.: kötülük, utlavık, utlau
Türkiye Türkçesi: <u>kuzu</u>	Türkmen T.: öri, otlağ
Azerbaycan T.: guzu	Uygur T.: otlak, otluk (664-665)
Başkurt T. : bäräs, tuktı, atämbäy	Türkiye Türkçesi: <u>otlamak</u>
Kazak T.: kozı	Azerbaycan T.: otlamag
Kırgız T.: kozu	Başkurt T. : utlav
Özbek T.: kozı	Kazak T.: ottav, cayılıw
Tatar T.: bärän, sarık bäräni, bätı	Kırgız T.: ottö
Türkmen T.: guzı	Özbek T.: otlamak
Uygur T.: koza (524-525)	Tatar T.: utlau
Türkiye Türkçesi: <u>küçük baş (hay-</u>	Türkmen T.: otlamak
<u>van)</u>	Uygur T.: otlimak (664-665)
Azerbaycan T.: kiçik buynuz	Türkiye Türkçesi: <u>sağmak</u>

Azerbaycan T.: sağmag
Başkurt T. : havıv
Kazak T.: savuv
Kırgız T.: sâ
Özbek T.: sağmak
Tatar T.: savıv
Türkmen T.: sağmak
Uygur T.: sağmak (732-733)
Türkiye Türkçesi: sağmal
Azerbaycan T.: sağmal
Başkurt T. : havılğan
Kazak T.: savın, savılattın
Kırgız T.: sân uy
Özbek T.: sağın
Tatar T.: savılğan
Türkmen T.: sağınlık
Uygur T.: seğın (732-733)
Türkiye Türkçesi: semirmek
Azerbaycan T.: sämirmäk
Başkurt T. : himiriv
Kazak T.: semirüv
Kırgız T.: semirüü
Özbek T.: semirmäk
Tatar T.: simirü
Türkmen T.: semremek
Uygur T.: sämrimäk (760-761)
Türkiye Türkçesi: semiz
Azerbaycan T.: kökälän
Başkurt T. : himiz / kör
Kazak T.: semiz
Kırgız T.: semiz
Özbek T.: semiz
Tatar T.: simiz / simirgän
Türkmen T.: semiz
Uygur T.: semiz (760-761)
Türkiye Türkçesi: sulamak
Azerbaycan T.: sulamag
Başkurt T. : huğarıv / hibiv
Kazak T.: suvlav
Kırgız T.: suğaruu
Özbek T.: sugarmak
Tatar T.: suğaru / sibü
Türkmen T.: suvarmak
Uygur T.: suğarmak / suğurmak
(804-805)

Türkiye Türkçesi: sürü
Azerbaycan T.: sürü
Başkurt T. : kötöv / öyör
Kazak T.: otar / üyir
Kırgız T.: otar / bada / üyür
Özbek T.: sürüv
Tatar T.: kötü / öyir
Türkmen T.: süri
Uygur T.: pada (804-805)
Türkiye Türkçesi: teke
Azerbaycan T.: tākā
Başkurt T.: tākā
Kazak T.: teke
Kırgız T.: teke
Özbek T.: tākā
Tatar T.: tākā
Türkmen T.: teke
Uygur T.: teke. (866-867)
Türkiye Türkçesi: yayla
Azerbaycan T.: yayla
Başkurt T. : yäyläv
Kazak T.: caylav
Kırgız T.: caylô
Özbek T.: yäylav
Tatar T.: cäyläv
Türkmen T.: yâyla
Uygur T.: yaylak. (978-979)

**Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü
ve Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğe-
ti'ndeki küçükbaş hayvanlarla ilgili
kelimeler :**

ağıl : İçinde büyükbaş hayvan ve koyun yetiştirmek için etrafı ağaçla veya telle çevrilmiş yer. (I-45)

ağnamag : Sirt üstü yatıp debelenmek (hayvanlar hakkında) (I-50)

ağuz : Memeli hayvanların doğruduktan sonraki ilk sütü. (I-53)

ahta : İğdiş edilmiş. (ahta goç) (I-150)

ahtalama : bk. ahtalamag.(I-150)

ahtalamag : İğdiş etmek, burmak. (I-150)

ahur : Hayvanlara yem dökülen yer, yemlik. (I-151)

arhac : Koyun, mal yatağı; sıcak günlerde sürünün dinlendiği yer. (I-129)

arhac : Sürüyü, koyunu mal yatağına toplamak. (I-130)

boğaz : Gebe (hayvan). boğaz koyun. (I-296)

bordag : Besili, semiz. (I-307)

bordag : Beslemek, semizleştirme. (I-308)

burmag : İğdiş etmek. (I-328)

burug : İğdiş edilmiş. (burug koyun) (I-329)

burulmuş : İğdiş edilmiş. (burulmuş goç) (I-329)

buynuz : Boynuz. (I-321)

buynuz : Süsmek, boynuz vurmak. (I-321)

çepiş : Bir yıllık keçi yavrusu. (ATS-199)

dam : Hayvanları besleyip korumak için yapılan bina. (II-26)

damazlık : Damızlık. (damazlık koyun). (II-27)

damğa : Atların ve başka hayvanların derisi üzerine kızgın demirle vurulan işaret. (II-29)

davar : Koyun keçi, küçük baş hayvan. (II-10)

dişi : Dişi. (II-119)

emlik : Sütten yeni ayrılıp ot yemeye başlayan kuzu, keçi. (II-275)

erkeç : Erkek keçi, teke. (II-211)

erkek : Erkek. (II-211)

etlik : Kesilmek için yetiştirilen (hayvan). (II-300)

garağız : Koyun sürüsünün önünde giden erkek keçi. (I-427)

gırhılg : Kırılmaya uygun, kırıklık için ayrılmış (hayvan). (gırhılg koyun) (I-523)

gırhim : Koyunların kırılma mevsimi. (I-523)

gırhim : bk. gırhim. (I-523)

goç : Koyunun erkeği. Damızlık erkek koyun. (I-553)

goyun : Et, yün ve süt veren, sıkı, kıvrık tüylü ev hayvanı. (I-538)

goyunçu : Koyunculukla meşgul olan kişi. (I-539)

guyrug : Kuyruk. (goç guyruğu) (I-565)

guzu : Koyun yavrusu. (564)

guzuçu : Çoban. (I-565)

guzulamag : Kuzulamak. (I-565)

guzulu : Kuzusu olan. (I-565)

guzulug : Kuzu yetiştirilen yer, kuzu yatağı. (I-565)

guzuotaran : Kuzuları otlatan kişi, çoban. (I-565)

käçi : Geviş getiren hayvanlardan eti, sütü, derisi ve kılından faydalanılan evcil hayvan. (ATS-748)

kon (meler) : Ev hayvanı. (ATS-849)

şışek : Değişik yerlerde iki dört yaşında olan koyun. (ATS-1091)

yayımlamag : Hayvanları gece otlamaya çıkarmak. (478)

yaylamag : Yazlamak. (477)

yaylag : Yayla. (477)

yaylım : Hayvanların gece otlatılması. (478)

yaylımlatmag : bk. yayımlamag. (478)

yazı : Ova, kır, düzlük. (477)

yemlik : Hayvanlara yem verilen tahta, duvara tutturulmuş yer. (532)

Türkmen Dilinin Sözlüğü'ndeki küçükbaş hayvanlarla ilgili kelimeler :

ağıl : Malları korumak için yapıлып ağaçla çevrilen yer. (22)

agım : Sürünün bir yere yöneldiğinde düzgün gitmemesi, bazen dönerek bazen ilerleyerek yavaş yavaş otlayıp gitmesi. (22)

agınamak : Debelenmek. (23)

ağta : İğdiş edilen. (20)

- ağtalık : İğdiş edilme. (20)
- ahır : Hayvanların önüne yem v.s. dökmek için kullanılan küçük yemlik. (59)
- alılık : Hayvanın kulağı kesilerek yapılan işaret. (41)
- bakmak : Terbiye etmek, yetiştirmek. (331)
- biçmek : İğdiş etmek. (100)
- boğaz : (İnsan ve hayvan için) Gebe kalmak. (102)
- boynuz : Boynuz. (112)
- çalmar : Çobanların dışını ağaç, çalı çırpı ile çevirdikleri yer, ağıl. (737)
- çebiş : Altı ilâ onbir ay arasındaki oğlak. (741)
- çişik : Semiz. (749)
- çopan : Çoban. (752)
- çopanlık / çopançılık : Çobanlık işi. (752)
- dog : Henüz kuzulamamış, bir yaşla iki yaş arasındaki keçi. (260)
- döl : Koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanların kuzulaması. (268)
- döllemek : Koyun, keçi kuzulamak. (268)
- dördem : Aynı anneden olan dört çocuk, kuzu, oğlak. (269)
- erkeç : Keçinin iğdiş edilen erkeği. (817)
- erkek : Erkek cinsinden. (817)
- geçi : Boynuzlu, geviş getiren, süt veren ev hayvanı. (168)
- gırkım / gırkuv : Davarın yününün kırıldığı mevsim. (228)
- goç : Enememiş büyük koyun. (183)
- goçgar : Küçük goç, koçun yavrusu. (183)
- goñur : Karamtıl kızıl renk. (185)
- goyun : Sütü, yünü, eti için beslenen ev hayvanı. (185)
- goyunçı : (Koyun sürüsünün peşinden giden, sürüyle dolaşan) köpek, eşek v.s. (goyunçı iti) (185)
- goyunçılık : bk. goyundarcılık. (185)
- goyundarcılık : Koyun yetiştirip alıp satma. (185)
- guyruk : Kuyruk. (202)
- guyrukman : Kuyruğu büyük koyun, tilki v.s. hakkında. (202)
- guzı : Koyunun altı aya kadar olan devredeki yavrusu. (202)
- guzlamak : Kuzusu, oğlağı olmak. (202)
- guzlatmak : Bazı hayvanlar hakkında doğurtmak. (202)
- mal : Küçükbaş, büyükbaş hayvan. (426)
- maldar : Mal yetiştirme işi ile uğraşan. (426)
- maldarçı / maldarçılık : Mal yetiştirme işi. (426)
- mañ : Dört yaşındaki koyun. (428)
- mañramaz : Beş yaşındaki koyun. (429)
- mapraç : Etli kanlı, semiz. (429)
- mälemez : Altı yaşındaki koyun. (460)
- ovlak : Keçinin altı aylığa kadarki yavrusu. (478)
- ovlaklamak : Kuzulamak. (Geyik ve keçi hk.) (478)
- otar : Mal bakılan otlı yer, mera, otlak. (493)
- otarmak : Malı yaymak, otlatmak. (493)
- otlag : Otlak, mera. (493)
- otlamak : Yaylaya, otlağa çıkıp ot yemek. (493)
- otluk : Otu çok olan yer, mera. (494)
- öri : Hayvan otlatılan otlı yer, otlak. (506)
- öri çekmek : Küçük oğlak, kuzuların otlamaya gitmesi. (506)
- öveç : İki yaşını doldurup üç yaşına giren koyun (496)
- sağılmak : bk. sağmak. (571)
- sağım : Bir defada sağılıp alınan sütün miktarı. (571)

sağımçı : Mal sağma işiyle uğraşan kişi. (571)

sağımçılık : Süt sağma işi. (571)

sağınlık : Sağılan ve sağmak için alınan (mal). (571)

sağmak : Sağmak. (570)

sakar : Alnı ak lekeli (hayvanlar hk.) (572)

semiz : Etlı kanlı, yağlı. (591)

semremek : Semiz hale getirmek, etli kanlı olmak. (591)

serke : Üç yaşından büyük enenmiş teke. (594)

suvarmak : Su vermek, su içirmek (mal hk.) (611)

süri : Birlikte gezen benzer hayvanların topluluğu. (619)

süsek : Süsüp duran. (620)

süsmek : Boynuzu ya da başıyla dürtmek, vurmak. (620)

teke : Keçinin erkek cinsi. (642)

tokar : Büyük, iri. (tokar ovlak) (653)

toklı : Bir yaşını dolduran kuzu. (653)

yalkı - yalkı guzlamak : Tek kuzulamak (koyun, keçi hk.) (839)

yayılmak : yayılmak. (840)

yayla : Mal bakılan otlu saha, otlak, mera. (839)

yaylag : bk. yayla. (839)

yaylın : Sürünün yayıldığı yer, otlak. (839)

yayramak : Yayılmak. (840)

yazlag : Yazın koyun sağmak, ekin toplamak v.s. için gidilen otlu, sulu yer; otlak. (837)

yazlamak : Yaylaya göçmek. (837)

yazmak : Yaymak, yayılmak. (838)

Özbek Dilinin İzahlı Sözlüğü'ndeki küçükbaş hayvanlarla ilgili kelimeler :

biçmek : Enemek, iğdiş etmek. (123)

eçki : Geviş getirici, çift tuyaklı, memeli hayvan. (456)

egiz(äk): İkiz. (438)

erkek : Erkek cinsli hayvan. (450)

qaramaq : Terbiyelemek, bakmak. (552-553)

qoçqar : Enenmemiş erkek koyun (642)

qonğir : 1. Kara sarı renkli (Qonğir sığır) 2. Kül renkli, karamtlı. (638)

qoy : 1. Yünü, sütü vs. için bakılan, çift tuyaklı memeli ev hayvanı. (631)

qoyçi : 1. Koyun besleyen, ticaretiyle uğraşan kişi. 2. Çoban. (633)

qoyçivan : Çoban. (633)

qozi : Koyunun bir yaşına girmemiş yavrusu. (630)

qoziçaq : 1. Kuzu. / 2. Koyunun emen yavrusu. (630)

qozilamaq : Doğmak, döllemek. (Koyun hk.) (630)

mügüz : boynuz. (475)

otlaq : Otlak, hayvan otlatılan yer. (520)

otlamaq : Otlamak. (520)

otlav : Otlak. (520)

sağım : Bir kap süt sağma. (73)

sağın : Süt veren, sağılan. (73)

sağmak : Süt sağmak. (74)

sürü(v) : Koyun, keçi topluluğu. (88)

şişek : Bir veya iki yaşındaki koyun. (419)

tamga : 1. At ve malın arkasına basılan işaret. / 2. Eskiden sınırdan sokulan hayvanlara konulan işaret. (115)

täkä : Teke. (115)

toqli : Dişi, emen kuzu. (258)

ulaq : Keçi yavrusu. (272)

urğaşi : Dişi hayvan. (281)

uşaq mal : Küçük baş hayvan. (289)

yaylaq : Otlak. (476)

yaylav : Otlak. (476)

yayratmaq : Hayvanları geniş meydana, yaylaya yaymak, otlatmak. (476)

yazılmaq : Yayılmak. (253)
yazlaq : Yayla. (254)

Kazak Türkçesi Sözlüğü'ndeki küçükbaş hayvanlarla ilgili kelimeler :

aqır : Ahır . (11)
asıldanuv : İyi cins damızlık getirerek hayvanların iyi cins hayvana dönüşmesini sağlamak. (22)
asırav : İnsana veya hayvana bakmak. (22)
azban : Kısırlaştırılmış olan erkek hayvan. (5)
bağur : 1. (Hayvanı) gütmek. 2. Terbiye etmek, büyütme. (32)
calqı : Tek, eşsiz. (88)
camıray : Koyun ve keçi yavrularının annelerini bulmaları. (90)
camırasuv : Koyun ve keçi yavrularını salıvermek. (90)
cayılım : Yaylak, hayvanların otlamasına elverişli yer. (86)
cayılıs : Bk. cayılım. (86)
cayıluv : Hayvanların otlaması. (86)
caylav : Yayla. (85)
cazıq : Düz yer, düzlük. (84)
cazuv : Yaymak, genişletmek. (84)
cün : Yün. (110)
en : I. Damga, işaret (Qozının kulağına en sal dedi. : Kuzunun kulağını işaretle dedi.) (75)
erkek : Erkek. (77)
eşki : Keçi. (81)
etti : Etli, dolgun, semiz. (81)
isek : İki yaşındaki erkek koyun. (327)
qoñır : Koyu kızıl, kahve rengi. (172)
qora : Ahır. (172)
qorıq : 1. Otlak. (174)
qoşağan : Kuzu. (175)
qoşqar : Koç. (176)
qoy : Koyun. (169)
qoyşı : çoban. (169)

NOTLAR

¹ Bu yazıda önce Türkmenistan İlimler Akademisi, Dil Bilimi Enstitüsü Öğretim Üyesi Doç.Dr. Memmetdurdı SARIHANOV'un "Türkmen Dilinde Dovardarçılık Leksikasının Tematik Toparları" adlı yazısı Türkiye Türkçesine aktarılmış; daha sonra da tarihî ve bugünkü lehçelerde yer alan bazı küçükbaş hayvanlarla ilgili terimler listeler halinde verilerek bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

² (Yrd. Doç. Dr.) Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

³ Koyun göz : Tarama Sözlüğü, TDK Yay., Ankara 199 . / qoy göz : Prof. K.K. YUDAHİN (Çev. Abdullah TAYMAS; Kırgız Sözlüğü II, Ankara 1988.

⁴ Teke sakallı : Besim ATALAY; Divanü Lugat-it-Türk-IV (Endeks), Ankara 1986.

⁵ Kuzu dişi : Türkçe Sözlük II, TDK Yay., Ankara 1988./ guzu dişi: Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti, Bakı 1964.

⁶ Qoy doy : Prof. K.K. YUDAHİN (Çev. Abdullah TAYMAS) ; Kırgız Sözlüğü II, Ankara 1988) / goyun kimi : Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti, Bakı 1964. /qoydan qoñır : H. ORALTAY, N. YÜCE, S. PINAR; Kazak Türkçesi Sözlüğü, İstanbul 1984.

⁷ guzum : Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti, Bakı 1964. / kuzum : Türkmen Diliniñ Sözlüğü, Aşgabat 1962. / guzum / kuzum : Ağızlar.

⁸ Oğlağım, çepişim : Ağızlar.

⁹ Türkçe Sözlük, TDK Yay., Ankara 1988.

¹⁰ a.g.e.

¹¹ a.g.e.

¹² H. ORALTAY, N. YÜCE, S.PINAR; Kazak Türkçesi Sözlüğü, İstanbul 1984.

¹³ a.g.e.

¹⁴ Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti, Bakı 1964.

¹⁵ Prof. K.K. YUDAHİN (Çev. Abdullah TAYMAS); Kırgız Sözlüğü II, Ankara 1988.

¹⁶ a.g.e, s. 782.

¹⁷ Emir Necipoviç Necip (Çev. İktil KURBAN); Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü, Ankara 1995, s. 241.

¹⁸ Türkmen Diliniñ Sözlüğü, Aşgabat 1962, s. 168.

- ¹⁹ a.g.e., s.183.
²⁰ a.g.e., s.183.
²¹ Azebaycan Dilinin İzahlı Lügeti, Bakı 1964, s. 553. Döz- : dayanmak, sabretmek.
²² Metin YURTBAŞI; Sınıflandırılmış Türk Atasözleri, 6. Baskı, İstanbul 1996, 286.
²³ a.g.e., s.323.
²⁴ a.g.e., s.286.
²⁵ a.g.e., s.351.
²⁶ a.g.e., s.345.
²⁷ a.g.e., s.336.
²⁸ a.g.e., s. 331.
²⁹ a.g.e., s.326.
³⁰ Doç. Dr. Zeyneş İsmail, Muhittin GÜMÜŞ ; Türkçe Açıklamalı Kazak Atasözleri, Ankara 1995, s.263.
³¹ a.g.e., s. 279.
³² a.g.e., s.285.
³³ a.g.e., s.223.
³⁴ Ebulgazi Bahadır Han; (Haz. Muharrem ERGİN) / Şecere-i Terâkime/ Türklerin Soy Kütüğü, Tercüman Yayınları 1001 Temel

Eser (33) baskısında “Tağ Han’ın” şeklinde geçmektedir.

³⁵ A.g.e. de bu isim “Ava” şeklindedir.

³⁶ Kononov, A.N.; Rodoslovnaya Türkmen-Soçineniye Abulgazi Hana Hivinskogo, Moskova-Leningrad: İzd-vo AN SSSR, 1958...str 32-33.

Krş. Ebulgazi Bahadır Han (haz. Muharrem ERGİN); (Şecere-i Terâkime) Türklerin Soy Kütüğü, Tercüman Yay. 1001 Temel Eser (33), s.46-47.

³⁷ Sövuş soy-: misafir için hayvan kesmek.

³⁸ Goñur (koñur): kestane rengi/ açık sarı, boz, bozla sarı arası.

³⁹ Maşal: şaşı.

⁴⁰ Çakmaklı: yarık.

⁴¹ Çetnev: inatçı.

⁴² Bagrov (bağru-: (Derleme Söz.)): dört beş günlük keçi yavrusu.

⁴³ Asılagan: sırnaşık.

(Devamı 47. sayıda)

BİZE GELEN DERGİLER

ARIŞ- Atatürk Kültür Merkezi, Gazi Mustafa Kemal Bulvarı Nu: 133 Maltepe/ANKARA • **ATACURT-** Kardelen mah. 353. Sokak Nu: 53 Batkent /ANKARA • **AZERBAYCAN** - P.K. 165 Ulus/ANKARA • **BİLGE-** AKM Başkanlığı GMK Bulvarı Maltepe/ANKARA • **BİLİG-** Taşkent Cad. 10. Sokak Nu: 30 Bahçelievler/ANKARA • **BİTİĞ-** Postbus 9642 2003 LP Haarlem/The NETHERLANDS • **BALKAN ÖĞRENCİ MEKTUBU-** Mithatpaşa Cad. 44/18 Kızılay/ANKARA • **CEM** - Zafer Mah. Ahmet Yesevi Cad. Nu: 290 Yenibosna/İSTANBUL • **DOĞU TÜRKİSTAN** - 58. Bulvar Cad. Nu: 130/1 34760 Zeytinburnu/İSTANBUL • **DOĞU TÜRKİSTAN'IN SESİ-** Millet Cad. Küçüksaray Apt. 26/3 Aksaray/İSTANBUL • **DOST DOST** - Hatay Sokak 9/19 Kızılay/ANKARA • **EDESSA** - Halk Eğitim Yarı 2. Sokak Nu: 2/D Bahçelievler/ŞANLIURFA • **ERCİYES-** P.K. 218 KAYSERİ • **FOLKLOR ARAŞTIRMALARI KURUMU BÜLTENİ-** Yeşilirmak Sok. 10/16 Sıhhiye/ANKARA • **FOLKLOR/EDEBİYAT-** Hatay Sokak 9/19 Kızılay/ANKARA • **GENÇ ERENLER-** P.K. 515 Yenışehir/ANKARA • **HALKBİLİMİ-ODTÜ** Türk Halkbilimi Topluluğu-ANKARA • **İLESAM HABER BÜLTENİ-** İzmir Cad. 33/16 Kızılay/ANKARA • **JAS TÜRKİSTAN** - Almatı ş. 480043 Orbisat - 1. 19/19 KAZAKİSTAN • **JOURNAL OF FOLKLORE RESEARCH** - Indiana University Folklore Institute - Bloomington - Indiana/ABD • **KARADENİZ TEKNİK-** Bayındır 2. Sokak 59/7 Kızılay/ANKARA • **KARDAŞ EDEBİYATLAR-** P.K. 51. Ege Üniversitesi Bornova/İZMİR • **KEBİKEÇ-** Karanfil Sokak Birlik İş Merkezi 5/2 Kızılay/ANKARA • **KIRIM-** P.K. 162 Yenışehir/ANKARA • **MAVİ YEŞİL-** Atatürk Cad. No:55 RİZE • **SESLER-NİP** “Neva Makedoniya” Birlik Redaksiyonu Mite Hacivasilev-Yasmin bb 91000 Üsküp/MAKEDONYA • **SIZE-** Klodfarer Cad. Servet Han 41, Kat: 3/33 Çemberlitaş/İSTANBUL • **SOYDAŞ-** Necatibey Cad. 25/13 Kızılay/ANKARA • **ŞAFAK-** Korai 20 60100 Komotini/GREECE • **TÜRK DİLİ-** Türk Dil Kurumu Atatürk Bulvarı 217 Kavaklıdere/ANKARA • **TÜRK DÜNYASI İNCELEMELERİ DERGİSİ-** E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü Bornova/İZMİR • **TÜRK YURDU-** P.K. 429 Kızılay/ANKARA • **TÜRKEVİ-** Postbus 58070-1040 HB Amsterdam/HOLLANDA • **TÜRKÜN SESİ-** Postboks 34 Gronland 0135 Oslo/NORWAY • **UZBEK TİLİ VE EDEBİYATI** - Özbekistan Fenler Akademisi Alişir Nevayî Namındaki Edebiyat İnstitüsü Tilşunashk İnstituti Taşkent/ÖZBEKİSTAN • **TÜRK LÜK BİLGİSİ-** Kıbrıs Cad. 32/5 06600 Kurtuluş/ANKARA • **TÜRK LÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI-** Süheyla Seçkin, Sait Paşa Cad. Postluoğu Apt. Daire:3 SİVAS • **YESEVİ** - P.K. 30 34490 Beyazıt/İSTANBUL • **VARLIK-** Hıyabani Filistinî Şimalî, 151 Dr. Cevat Heyet Tehran/İRAN